

GLAVA XI

NA ODMORU I MOBILIZACIJSKOM ZADATKU

NA ODMORU U IMOTSKOM

Od 1. do 10. 1. 1944. godine Brigada je bila na odmoru u selu Glavice kod Glamoča. To je bio jedini odmor koji je imala od svoga formiranja u rujnu 1943. godine. Poslije borbi u mostarskoj operaciji i teških marševa za posljednjih nekoliko mjeseci brigadi je sada zaista bio potreban odmor. I za sređivanje jedinica, i za popunu gubitaka, pogotovo u rukovodećim kadrovima, bio je neophodan predah. Osim toga predstojala je i reorganizacija i prenaoružanje. Sve je to zahtijevalo i obimnu pripremu kadrova.

Štab 8. korpusa je odmah po završetku mostarske operacije zapovješču od 18. 2.^{3/12}) sve svoje snage orijentirao prema svjeverozapadu. Pripreme za proljetnu ofenzivu bile su već u toku. Premorenoj 9. diviziji dat je zadatak da kontrolira teritorij Dalmacije. U vezi s tim Štab divizije još 18. 2. izdao zapovijest³⁴³) za raspored snaga:

- 2. proleterska dalmatinska brigada trebala je da se razmjesti na prostoriji Drniš—Kosovo Polje;
- 3. dalmatinska udarna na prostoriji Imotskog;
- 13. južnodalmatinska udarna brigada sa svoja dva bataljona na Vis, a s po jednim u Konavle i Dubrovnik;
- 4. splitska udarna brigada na prostoriju Sinja.

Međutim, 21. 2. Štab divizije, u sporazumu sa Štabom korpusa, izmijenio je raspored pa je 4. splitska dobila naređenje da se razmjesti na sektoru Imotski, a 3. dalmatinska na sektoru Širokog Brijega. Štab 9. divizije upućen je u Metković.

U tri marševska dana Brigada se prebacila iz Drežnice preko sela Goranci, Mostara, Širokog Brijega i Posušja u Imotski.

Po dolasku u Imotski sva četiri bataljona, četa za vezu, inženjerijska i izviđačka četa smjestili su se u skladišta duhanske stanice, a intenda-

³⁴³) Zbornik, tom V, knj. 38, br. dok. 102.
28) Arhiv VII — NOV — k. 843, br. reg. 5—1/1.

tura i bojna komora u selu Glavina. Otpočeo je prvi put u postojanju Brigade kasamski način života.

Bataljoni su na okupu. Organizirana je intenzivna vojna i politička obuka, kulturno-prosvjetni rad, fizička obuka. Pristupilo se sređivanju evidencija i administracije, razmještaju kadrova.

Boravak u Imotskom trajao je od 22. 2. do 17. 3. U tom vremenu organizirani su kursevi za desetare i vodnike (36 polaznika), za niže političke rukovodioce (46 polaznika).⁵⁴⁴ Kursevi su trajali po 15—20 dana, a bio im je zadatak da borce, koji su se u borbama dokazali pripreme za desetare, neke desetare za vodnike, a na političkom kursu su pripremani za političke delegate vodova.

Nisu sačuvane naredbe o razmještaju kadrova, ali kako su u to vrijeme formirane čete s po tri voda, a ranije su imale po dva, to je nastao veliki manjak kadrova tog ranga — vodnika i vodnih delegata, jer su osim toga bile u formiranju i neke specijalne jedinice, protutenkovski i radni vodovi po bataljonima, Transportna četa, popunjena Izviđačka i Inženjerijska četa, Bolnička četa pri ambulanti i četa pri bojnoj komori. Sve te kadrove za nove jedinice trebalo je osposobljavati od starih boraca brigade. Pri višim štabovima tek su se organizirali kursevi za četne i baterijske rukovodioce, a u borbama su baš ovi niži kadrovi iz vodova i četa bili izloženi velikim gubicima.

Iz izvještaja politkomesara brigade M:ijan Paške od 16. 3. 1945.³⁴³) vidi se da je u tom jednomjesečnom izvještajnom periodu Brigada bila popunjena s novih 400 boraca. Iz jedinice je u tom vremenu otišao na kurs komandant 4. bataljona Andrija Bogunović, a na njegovo mjesto je postavljen kapetan Mrda Đuro. Na dužnost politkomesara istog bataljona postavljen je Sičić Drago, do tada komesar čete u 1. bataljonu, a Štab 9. divizije postavio je za pomoćnika politkomesara 2. bataljona Radojković Zvonka. U izvještaju nema podataka o načinu popune nedostajućih četnih rukovodilaca, ali ta popuna je bila izvršena iz okvira Brigade, a kada je 15. 3. 1945. rasformirana 13. južnodalmatinska brigada, popuna dijelom ovih kadrova izvršena je i iz njenih redova.

Štab divizije je također rasporedio u Štab brigade za načelnika Obavještajnog odsjeka Isu Levija, a za načelnika Operativnog odsjeka kapetana Karmelić Stipu.

Pri ambulanti je bio organiziran i niži sanitetski kurs, gdje su osposobljavane četne i vodne bolničarke i bolničari, kojih također, zbog gubitaka u borbama, nikada nije bilo dovoljno.

Mada su higijenski uvjeti bili na odmoru i u kasarnskom načinu života poboljšani, ipak je grupiranje cijelih bataljona u jednoj hladnoj prostoriji, gdje je bilo malo slame za prostirku, uzrokovalo tešku epidemiju gripe. Preko 200 boraca je oboljelo, pa je komesar brigade predložio politkomesaru 9. divizije da se što prije Brigada premjesti s ove prostorije.

³⁴⁰ Arhiv VII — NOV — k. 847-A, br. reg. 27—1/7.

^{M5} Arhiv VII — NOV — k. B47-A, br. reg. 27—1/7.

Međutim je nakon rasformiranja 13. dalmatinske brigade i situacija zahtijevala da se na prostor Dubrovnik—Metković rasporede neke jedinice. Na području Konavala krilo se nekoliko grupa »škripara«, a cijeli prostor i obalu od Konavala do doline Neretve trebalo je kontrolirati. Zbog toga je Štab 4. armije i Štab 9. divizije naredio premještanje 4. splitske brigade iz Imotskog na sektor Dubrovnika. Tamo su ujedno bili povoljniji klimatski uvjeti.

Na osnovi naređenja od 16. ožujka³⁴⁶) prebacili su se neki dijelovi Brigade kamionima a neki pješke, u vremenu od 18. do 23. ožujka, iz Imotskog u Slano kod Dubrovnika.

Kako stari, tako i novopridošli borci, izvršili su ovaj marš u uzornoj disciplini. Za vrijeme ovog napornog pokreta pokazali su borci, mobilizirani u okolini Imotskog dva do tri mjeseca ranije, kako su se srodili sa svojim starijim drugovima. U kolektivu Brigade oni su u borbama oko Knina i Mostara brzo sazreli. Već sada se osjećao njihov veliki utjecaj na one kasnije mobilizirane borce. Pomagali su im da se naviknu na ratnički život, podsticali malodušne, nadzirali sumnjive. Doprinijelo je to da je dezerterstvo svedeno na veoma male razmjere i pokazalo koliko je velika snaga kolektiva Brigade.

») Arhiv VII — NOV — k. 843, br. reg. 17—132.

Po dolasku u Slano nastavljeno je s obukom, razvio se i tamo intenzivan kulturno-prosvjetni rad, a odmah su otpočele i pripreme za reorganizaciju.

U toku zime 1945. godine izvršena je reorganizacija i prenaoružanje oružanih snaga Jugoslavije. NOV je preimenovana u Jugoslavensku armiju, formirane su 1, 2. i 3. armija, a 2. 3. 1945. je Vrhovni komandant i Maršal Jugoslavije Tito potpisao naređenje³⁴⁷⁾ o formiranju 4 armije.

U njen sastav ušli su 8, 11. i 7. korpus, te je tako u sastav 4. armije ušla i 4. splitska udarna brigada kao sastavni dio 8. korpusa. Koncem ožujka izvršena je u Slanom i reorganizacija Brigade. Prvi bataljon je rasformiran a 4. bataljon je preimenovan u 1. bataljon dok su 2. i 3. samo popunjeni i reorganizirani.

U Brigadi je formirana Četa automatičara, pa su tako prištapske, dijelove činili:

- Izviđačka četa
- Četa automatičara
- Inženjerijska četa
- Artiljerijski divizion.

³⁴⁷⁾ Zbornik, tom XI, knj. 4, br. dok. 1.

Bataljoni su imali po tri streljačke čete, mitraljesku i minobacačku četu.

Nisu nađene naredbe o rasporedu kadrova, ali se iz sačuvanog zapisnika³⁴⁸) sa sastanka divizijskog komiteta KP od 7. 4. 1945. vidi raspored rukovodilaca bataljonskog ranga:

	1. bataljon	2. bataljon	3. bataljon
Komandant	Mrda Đuro	Radić File	Ban Boško
Politkomesar	Sičić Drago	Milanović Ivan	Grubišić Milan
Zamj. komandan'	Knezović Stipe	Novaković Milan	Mihanović Kažo
Pom. komesara	Gašpar Jozo	Radojković Zvonko	Đapić Dušan

Na raspoloženju pri Štabu brigada bila su dva pomoćnika komesara bataljona: Katić Marin i Jelaska Vjekoslav. Komitet je na tom sastanku donio zaključak da se u 4. brigadu iz 2. proleterske dalmatinske brigade uputi i medicinar Šegedin Branko, pošto sanitet brigade nije imao liječnika.

Nakon izvršene reorganizacije jedinice su raspoređene:

1. bataljon u Dubrovnik
2. bataljon u selu Banići
- .. 3. bataljon u selu Grgurići.

Štab brigade i prištapski dijelovi u Slanom.

Nastavljeno je intenzivnom obukom, političkom i kulturno-prosvjetnim radom. SvatOg prijepodneva izvodena je borbena obuka, a poslije podne politička nastava. Na večer su organizirane priredbe, drugarske večeri, narodna veselja, usmene novine.

Agitrop Brigade izdao je tih dana četvrti broj brigadnog lista »Glas IV splitske udarne brigade«. Evo faksimila članka Čede Ciciliana iz tog lista, umjesto opisa emocija borca Dalmatinca, kada su se nakon mnogih mjeseci provedenih po planinama Like, Bosne i Hercegovine, po prvi put spustili na svoje more.

NA MOBILIZACIJSKOM ZADATKU

Ljudski potencijal Dalmacije bio je krajem 1944. godine već potpuno iscrpljen. Sve što je bilo sposobno nalazilo se u jedinicama Narodno-oslobodilačke vojske, a ipak nije bilo, moguće popuniti, do formacijski predviđenog broja stanja, sve dalmatinske jedinice koje su već imale veliku borbenu tradiciju i bogato ratno iskustvo.

Glavni štab Hrvatske predlagao je početkom 1945. godine Vrhovnom Štabu Jugoslavije da se rasformira 20. divizija, njenim ljudstvom popuni 9. divizija, kao jedinica s dužom tradicijom, do punog brojnog stanja, a ostatak raspodjeli po ostalim dalmatinskim jedinicama.

³⁴⁸) Arhiv VII — NOV — k. 843-A, br. reg. 6—17.

Faksimil članka Cede Ciciliana u listu »Glas 4. splitske udarne brigade« broj 4—5 za ožujak i travanj 1945.

Vrhovni štab (koji je u međuvremenu bio preimenovan u Generalštab Jugoslavenske armije) nije prihvatio ovaj prijedlog. Umjesto toga, on je, cijeneći velike tradicije i borbeno iskustvo jedinica 8. korpusa, 6. ožujka naredio da se dalmatinske, kao i ostale jedinice 4. armije, popunjavaju ljudstvom mobiliziranim u Makedoniji i na Kosovu.³¹⁹⁾

Za prihvata kontingenata novomobiliziranih upućen je onda 10. ožujka u Prizren zamjenik komandanta 9. divizije, major Đuro Četnik, s jakom

^{Ms)} Arhiv VII — NOV — k. 53, br. reg. 5/1.

propagandnom ekipom i kulturno-prosvjetnom grupom 9. divizije.³⁵⁰) I pored velikih teškoća, pogotovo trasportnih, mobilizacija je tekla uspješno, pa je u vremenu od 26. ožujka do 23. travnja prihvaćeno i sprovedeno 17.625 boraca.³⁵¹) Oni su se u grupama od 400 do 2.000 ljudi kretali pješke pravcem Prizren—Kukeš—Skadar—Bar. Od Bara do Dubrovnika prevoženi su motornim jedrenjacima (trabakulima), a od Dubrovnika do Trogira, sjedišta dopunske brigade 4. armije, parobrodima.

Za pratnju novomobiliziranih boraca bio je u početku određen jedan bataljon iz rasformirane 13. dalmatinske brigade, ali se ubrzo pokazalo da je on nedovoljan, pa je zamjenik komandanta 9. divizije zatražio i jedan bataljon 4. splitske brigade.³⁵²)

Štab brigade je na taj zadatak 5. travnja uputio tri streljačke čete svog 1. bataljona s političkim komesarom i zamjenikom komandanta bataljona na čelu. Oni su se trabakulima prevezli u Bar i odmah preuzeli pratnju novomobiliziranih od Prizrena do Bara i od Bara do Dubrovnika. Bataljon je na ovom zadatku ostao do 16. travnja, kada je povučen u Slano radi pokreta prema Sjevernom Jadranu. Na zahtjev iz Prizrena onda je za pratnju upućen 3. bataljon Brigade, koji je tamo ostao sve do kraja operacija u Istri i Trstu.

Nisu zabilježeni problemi i teškoće s kojima su se susretali ovi bataljoni izvršavajući ovaj zadatak, a oni su bili izuzetni. Teški marševi po razlokanim putovima u pratnji boraca koji su bili pretežno albanske nacionalnosti, s kojima se nije moglo sporazumijevati bez prevodioca, potom ukrcavanje u brodove ljudi koji nikada nisu ni vidjeli morske pučine i njihovo prevoženje i po lijepom vremenu predstavljalo je problem, a pogotovo kada je more bilo uzburkano. Čitamo, na primjer, iz operativnog dnevnika Komande jugoslavenske ratne mornarice³⁵³) za mjesec travanj 1945. godine da je prevezeno brodovima:

5. 4.	iz Bara u Dubrovnik	716 boraca
	iz Dubrovnika u Split	457 boraca
6. 4.	iz Dubrovnika u Trogir	700 boraca
16. 4.	iz Bara u Dubrovnik	1.000 boraca
20. 4.	iz Bara u Dubrovnik	2.230 boraca
23. 4.	Vrši se prebacivanje novomobilisanih iz Bara, Dubrovnika i Trogira za Rab i Crikvenicu (ne navodi se broj — p. a.)	
24. 4.	Iz Bara u Dubrovnik	550 boraca
	iz Dubrovnika u Trogir	870 boraca
26. 4.	iz Drača u Dubrovnik	1.000 boraca
	iz Bara u Dubrovnik	600 boraca
	iz Dubrovnika u Split	400 boraca
28. 4.	iz Dubrovnika za sjev. Jadran	345 boraca
29. 4.	iz Dubrovnika za sjev. Jadran	350 boraca

») Arhiv VII — NOV — k. 843, br. reg. 17—12/2.

³⁵⁰) Arhiv VII — NOV — k. 847-A, br. reg. 2/8 i 3/6.

Zbornik, tom VIII, knj. 3, str. 568.

³⁵³) Zbornik, tom VIII, knj. 3, br. dok. 172.

Za prebacivanje mase od preko 17.000 ljudi, po razorenim putovima, lukama, gradovima i selima; te minama posijanom morskom pučinom, u općoj oskudici broskog prostora, životnih namirnica, ogrjeva i odjeće, trebalo je savladati nadljudske napore. Za ono ratno vrijeme takvi naporu smatrani su nečim svakodnevnim, pa o njima nije čak ništa zapisivano. Evo zbog toga izvoda iz sjećanja Luke Pezelja, jednog od komesara četa iz 3. bataljona koje su obavljale ovaj zadatak.³⁵²)

»Kada je Brigada krenula na svoj borbeni pohod prema Istri, Slovenskom primorju i Trstu — piše Pezelj — naš 3. bataljon dobio je poseban zadatak. Određen je da prihvaća i prati mobilizirane borce od Prizrena preko Albanije do Skadra i Ulcinja pa dalje do Bara, Dubrovnika i Trogira.

Glavninu bataljona smjestili smo u hotel Zagreb u Dubrovniku, a jednim dijelom obezbjeđivali smo i sprovodili novomobilizirane vojnike, pretežno albanske nacionalnosti sa Kosova i iz Makedonije. Sprovodili smo ih u nekoliko etapa. Zadatak je bio veoma odgovoran i strahovito naporan. Bataljon se stalno nalazio ili u pokretu ili na straži. Veoma malo je vremena ostajalo za odmor i druge aktivnosti.

U početnoj fazi zadatak je izvršavan s osloncem na Dubrovnik. U drugoj fazi, zbog povećanja obima posla, velikog broja novomobiliziranih, bataljon se morao podijeliti na tri dijela. Štab bataljona s prišfapskim dijelovima ostao je u Dubrovniku a streljačke čete upućene su u Bar i Prizren. Moja četa bila je u Baru (baraka sokolane). Naizmjenično smo s po jednim vodom odlazili pješice u Prizren tamo preuzimali grupu od nekoliko stotina do hiljada pa i više boraca i sprovodili ih do Bara. Marš se izvodio u četiri do šest etapa i to: Prizren—Kukeš, Kukeš—Puke, Puke—Skadar, Skadar—Bar. Proljeće je bilo kišovito pa se često marševalo pod nevjerovatno teškim uvjetima. Malo je boraca imalo šatorska krila a i novomobilizirani su također bili oskudno odjeveni. Marševati po kiši' preko 50 sati bez presvlačenja, prenoćiti u slabo grijanim prostorijama i mokroj odjeći, pa ponova nastaviti marš po kiši, zahtjevalo je velike napore za koje je trebala i visoka svijest i jaka psihofizička kondicija.«

Dalje Pezelj iznosi kako je posebnu teškoću predstavljalo nepoznavanje albanskog jezika, kojim su govorili novomobilizirani drugovi, a i stanovništvo mjesta kroz koje se prolazilo. Nadoknađivalo se to nekako posredstvom pojedinaca koji su govorili srpsko-hrvatskim jezikom pa su služili kao prevodioci. Ukoliko je među njima bilo aktivista članova Partije i SKOJ-a, te članova narodnoslobodilačkih odbora i Jedinog narodnog fronta, posao je bio znatno olakšan. »Preko ovih drugova smo na kratkim sastancima uspješno objašnjavali ciljeve našeg Narodnooslobodilačkog rata.« — piše Pezelj.

Prilikom prebacivanja ove mase regruta ovom kombiniranom maršrutom bilo je i nekoliko slučajeva koji su završili tragično. Jedan od tih se zbio u Dubrovniku, kada je za novomobilizirane vojnike bio odgovoran Štab 3. bataljona 4. splitske brigade. Bio je uzrokovan stjecajem više

352) Sjećanja Luke Pezelja, u arhivi autora.

nesretnih okolnosti. Po jakom jugu i kiši — kako se sjeća Pezelj — toga dana je bilo prevezeno s dva motorna jedrenjaka oko 600 novomobiliziranih boraca. »Svih nas je, uključujući posade jedrenjaka, zahvatila jaka morska bolest. Plovidba od Bara do Dubrovnika trajala je 10 sati a more je bilo uzburkano — preko 5 bofora«.

Iscrpljeni i pokisli novomobilizirani borci bili su smješteni u jednom skladištu na prostoru Babin kuk. Zgrada je bila kamena i dosta uredna. Prostorije nisu ničim izazivale sumnju. U toku noći su neki od novomobiliziranih u prostoriji naložili vatru da bi podgrijali konzerve. Nešto žara od vatre dospjelo je između drvenog poda prizemnog skladišta i zemlje, a tamo je Nijemcima (koji su prije oslobođenja Dubrovnika koristili ove prostorije) bilo zaostalo nekoliko dimnih kutija za koje se nije znalo. U dodiru sa žarom i toplinom kutije su ispustile otrovne plinove kojima je bilo otrovano nekoliko desetaka boraca. Brza intervencija bataljona spriječila je veću nesreću. Mada je u bolnici u Dubrovniku liječnička intervencija bila brza, za neke nije bilo pomoći.

»Istražni organi, nakon svestrane istrage, nisu utvrdili nikakvu odgovornost rukovodstva bataljona za ovu nesreću« — sjeća se Pezelj.

Prvog svibnja 1945. bataljon je primio obavijest da se njegova brigada bori u gradu Trstu. Ponosno je to proslavljeno, a sutradan je prema naredenju Štaba brigade bataljon otpočeo pokret prema Trstu u sastav svoje brigade. Mobilizacijski zadatak bio je završen.

»Kamionima, brodovima, pješice i vlakom prebacili smo se u šest etapa od Bara i Dubrovnika u Trst. Prispjeli smo tamo kada su borbe već bile okončane a ipak smo nekoliko dana kasnije još jednom došli u dodir s neprijateljem. Jedna naša patrola susrela se nedaleko Ankarana s jednom grupom Nijemaca koji su se probijali krišom u namjeri da se predaju Savezničkim jedinicama. Predali su se bez borbe« — završava svoja sjećanja Luka Pezelj.